

Bir Ateizm Ahlâkının İmkânı Üzerine

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Çevik*

Atf / ©- Çevik, M. (2008). Bir Ateizm Ahlâkının İmkânı Üzerine. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1), 97-108.

Özet- Bu yazıda ateizmin ahlak temellendirmesinin mümkün olup olmadığı üzerinde durulacaktır. Öncelikle ahlak felsefesinin temel kavramı olan ‘iyi’nin teizm açısından nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Daha sonra ateizm bağlamında nesnel ve öznel ahlak teorisi tartışılacak. Son olarak da ateizm için öznel ahlak teorisinin kaçınılmaz olması ve öznel ahlak anlayışın aslında bir ahlak anlayışı sayılmayacağına gerekçesi üzerinde durulacaktır

Anahtar Kelimeler- Ahlak, etik, nesnel ahlak, öznel ahlak, ateizm

Ahlâk felsefesi söz konusu olduğunda temel tartışma konularından ikisi şöyledir: birincisi, “iyi veya kötü yargılarının kriteri nedir?” ikincisi de “iyi veya kötü yargılarına ben neden uymalıyım?”

Bir şeye veya olaya iyi veya kötü denmesinin anlamı ve felsefi gerekçesi nedir? Bu bir durum tespiti midir yoksa bir değer koyma mıdır? Eğer bir şeye iyi veya kötü derken yaptığımız şey bir durum tespiti ise bu demektir ki biz, insanlık olarak, o şeye iyi veya kötü demeden önce de o şey iyi veya kötüydü. Eğer yaptığımız bir durum tespiti ise karşımıza bir başka soru çıkacaktır. İyi veya kötü olduğunu aktardığımız şeyin veya olayın kötülüğü nereden kaynaklanmaktadır. Bu durumda iki ihtimal söz konusudur: (a) ya o şeyin iyiliği kendi doğasındadır veya (b) o şeye iyi değeri iliştilmiştir. Bir başka deyişle bir şeyin veya olayın iyiliği ya ontolojiktir yani kendiliğindedir veya relatiftir yani ilintiseldir.

* Adıyaman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.

Bir teist için iyilik ve kötülük vasfının olayın kendisinde olduğunu söylemek oldukça ciddi teolojik problemlere neden olur. Mesela, eğer iyilik ve kötülük varlıkların özünden bir şey ise o halde Tanrı değer koyucu değil varlıklarda mevcut iyi ve kötü değerlerin habercisi konumunda olur. Oysa teist için Tanrı değer koyandır. Belki denilebilir ki Tanrı varlıkları yarattığı an kimini *özde kötü* kimini de *özde iyi* olarak yaratmış ve değerleri insana bildirdiği zaman tek yaptığı şey daha önceden yaratmış olduğu iyi-kötü varlıkları haber vermektir denilebilir. Ancak böyle bir durumda da Tanrı'nın farklı zamanlarda ve mekânlarda bir varlığın değerini değiştirme yetkisine sahip olmayan bir varlık olarak düşünülmüş olmaktadır. Çünkü eğer varlık ile ahlaki değer arasında a priori bir zorunluluk var ise Tanrı'nın apaçık mantıksal ilkelerle çelişip a priori olarak iyi olan bir şeye kötü demesi düşünülemez. Çünkü teistik Tanrı anlayışlarının temel paradigmalarından biri de Tanrı'nın çelişki içermeyen bir varlık olmasıdır.

Ayrıca bir şeyin ahlaken iyi veya kötü olan niteliğinin bir şeyin özünden veya o şeyde var olan ayrılmaz bir nitelikten kaynaklandığı kabul edildiğinde ise bir tür ahlaki dogmatizme varılmış olur. Böyle bir durumda geriye kalan şey insanların varlıklardaki ve eylemlerdeki o sözü edilen 'ayrılmaz nitelik'i bulmaktır. Ahlaki değerlerin ontolojik olduğu varsayımı hem ateistler için hem de teistler için sorun olur. Örneğin İslam düşünce tarihinde husnukubuh (iyi-kötü) tartışmaları arasında en çok üzerinde durulan problemlerden biri de "Allah bir şeye, o şey iyi olduğu için mi iyi demiş, yoksa iyi dediği için mi o şey iyi olmuştur?" şeklindeki Platon'un *Euthypro ikilemidir*. Bu bağlamda rasyonel düşünce taraftarı olan Mu'tezile ekolüne göre kişi aklıyla neyin iyi ve kötü olduğunu bilebilir. Onlara göre her şeyin bir yaratılış nedeni olduğu gibi aklın da yaratılış nedeni iyi ve kötüyü bulmaktır.¹ Buna göre kişi iyi ve kötüyü bilmek için Allah'ın bildirmesine gerek duymaz. Ancak Eş'ari ekole göre akıl, iyi (husun) ve kötüyü (kubhu) anlamaya yeterli değildir o sadece kendisine bildirileni anlamak için bir araçtır.² Bir başka Sünni düşünür olan Maturidi ise aklın işlevini biraz dah artıran Mu'tezile ekolüne kısmen daha yakın bir husnukubuh teorisine sahiptir. Recep Kılıç Maturidi'nin bu konudaki düşüncesini şöyle değerlendirir: "adalet ve doğruluk gibi kendinde iyi olan ahlaki fiillerin

¹ Sait Yazıcıoğlu, *Kelam Ders Notları*, Ankara 1996, s. 45.

² İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Umran Yayınları, Ankara 1981, s. 70.

iyiliği aklen zorunlu; kötülüğü de aklen imkansızdır. Aynı şey, kendindekötü olan zulüm ve yalanın kötülüğü için de aynen geçerlidir.”³

Bir kişi bu ikilemden hangisini kabul ederse etsin çözümü zor karmaşık problemlerle boğuşmak durumunda kalacaktır. Örneğin ahlaki değerlerin varlıkların ayrılmaz kimi niteliklerinden kaynaklandığını söylemekle aynı anlama gelen birinci şıkkı düşünelim. Yani “bir şey iyi olduğu için Allah o şeyi iyi diye nitelendirmiştir” düşüncesi. Bu varsayımda insanın iyi ve kötü değerlerinin bilinmesinde bir anlamda Tanrı’nın by-pass edilmesi söz konusudur. Çünkü, eğer iyi ve kötü değeri orada yani varlıklarda ayrılmaz bir biçimde var olmaya devam ediyorsa insanın onu bir şekilde keşfetmesi mümkün gibi görünmektedir. En azından imkansız değildir. Bu varsayımın karşımıza çıkaracağı ikinci bir sorun ise yukarıda da kısmen değinildiği gibi değer koyucunun kim olduğu tartışmasıdır. Bu yazının konusu olmadığından birinci şıkkın doğurduğu problemleri burada enine boyuna irdelemek gereksizdir. İnkilemin ikinci, yani “*bir şey, Allah ona iyi dediği için iyidir,*” önermesine gelelim. Buna göre hiçbir yaratık bizatihi iyi veya kötü değildir. Ona iyi veya kötü değeri verilmiştir. Eğer bir teist ahlaki değerlerin belirlenmesini (vad’ını) Tanrı’nın keyfililiğine bağlarsa, yani “*bir şey, Allah ona iyi dediği için iyidir*” anlayışına inanırsa o durumda şu soruya yanıt vermesi gerekir: Madem ki Tanrı değer koymada tamamen keyfi davranıyor, öyleyse Tanrı hırsızlık, haksızlık ve zina gibi iyi olacağını düşünemediğimiz eylemleri iyi olarak niteleyebilirdi diyebilir miyiz? Bir teist için bu sorunun yanıtı şudur genel olarak: Tanrı değer koymada elbette keyfi davranmıştır. Ancak Tanrı’nın keyfi davranması onun yanlış yaptığı veya yapma ihtimalinin olduğu anlamına gelmez. Tanrı yanlıştan *münezzeh* (arınmış) olduğu için iyiye kötü, kötüye iyi demez. Neye iyi demişse o zaten iyidir. Kötüye de kötü demiştir.

Özetlersek, değerlerin bilinebilirliği söz konusu olduğunda kişi ya nesnellik taraftarıdır ya da öznel. Nesnel düşünceye göre ahlak kuralları insandan bağımsız bir şekilde varlığını sürdürmektedirler. İnsan o değerleri keşfeder. Nesnelci ahlak taraftarı olan bir dindar için varlıklardaki veya olaylardaki iyi ve kötü değeri Tanrı tarafından verilmiştir. Ve insan da bu değerleri ortak bir şekilde elde edebilir. Çünkü nesnelci. Kişilere göre değişen bir durum yoktur. İnsan değerleri keşfedendir belirleyen değildir. Tanrı değerleri koyarken nesneldeki ve olaylardaki değerlerde keyfi davranmaz. Çünkü her biri birer yaratılmış varlık olan olaylar

³ Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992, s. 122.

ve nesnel yaratılış sırasında ahlaki değer ile paralel yaratılmışlardır. Tanrı yaratırken varlıklara kendisiyle ve akılla çelişen ahlaki değerler koymaz. Dolayısıyla değerler ister akılla bulunsun ister Tanrı'nın emir ve yasaklarıyla alınmış olsun her ikisinde de aynı değer yargısına ulaşılır. Nesnel ahlak teorisi bu şekilde özetlenebilir.

Öznelci ahlak taraftarı olan bir dindar için ise varlıklardaki veya olaylardaki iyi ve kötü değeri yine Tanrı tarafından varlıklara ve nesnelere verilmiştir. Ancak Tanrı bu değerleri koyarken tamamen keyfidir. Ve 'değer' de sadece Tanrı koyduğu için değerlidir. Yoksa varlıkların veya olayların değerli oluşu Tanrı ile veya aklın doğası ile ilgili değildir. Bu nedenle biz akılla Tanrı'nın koyduğu değerleri anlayamayız. İyi ve kötü yargılarını bilmenin yolu Tanrı'nın neye iyi neye ve kötü dediğine bilmektir. Aksi takdirde insan kendi başına iyi ve kötü yargısına ulaşamaz. Dindar öznelciliği bu şekilde özetlemek mümkündür.⁴

Buraya kadar üzerinde durulan konu teizmin kendi içinde yaptığı "ahlakın nesnel olup olmaması" tartışmasıydı. Teizmde ahlakın kaynağının Tanrı olduğu ve Tanrı'nın emir ve yasaklarından yola çıkılarak elde edilmesi gerektiği konusunda kuşku duyulmamaktadır. Farklı versiyonları olmakla teizmin genel olarak ahlak'ın kaynağını bir evrensel kritere ve çoğunlukla da Tanrı'ya bağladıklarını söylemek mümkündür. O nedenle buraya kadarki tartışmaya neden olan şey Tanrı'sal dayanağı olan ahlakın insan tarafından nasıl bilineceği tartışmasıydı.

Tartışmanın bundan sonraki boyutu ise ateizmin ahlaki nasıl temellendirdiği sorunu olacaktır. Her şeyden önce tartışma götürmeyen şey, ateizmin temel çıkış noktasının ahlaki değerlerin insan ile olup bittiğini söylemesidir. Kuşkusuz yeryüzündeki bütün ateistlerin aynı şekilde bir ahlaki temellendirmesi vardır demek kanıtlanması mümkün olmayan bir iddiadır. Nasıl ki bütün teistler ahlaki aynı şekilde temellendirmiyorlarsa bütün ateistlerin de ahlaki veya ahlaki olmayan durumu aynı şekilde temellendirdikleri söylenemez. Ancak ateizmin ahlaki temellendirme ile ilgili düşüncesini ele almak için bu düşüncüyü özetleyen birkaç alıntı yapmakta yarar vardır.

Bertrand Russel, "*Neden Hıristiyan Değilim?*" isimli kitabında, iyi ve kötü'nün Tanrı'nın varlığıyla anlam kazanacağını ileri süren anlayışa itiraz için der ki "iyilikle kötülük ara-

⁴ Din ve Ahlak ilişkisi konusunda bir tartışma için bak. Hüsameddin Erdem, *Problamatik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Konya 1999, s. 137-157.

sında bir ayırım olduğundan eminseniz durumunuz nasıl olacaktır. Bu iki uç arasındaki ayrılık Tanrı'nın buyruğundan mı ileri gelmektedir? Eğer yalnızca Tanrı buyruğu yüzündense, o halde Tanrı'nın kendi için iyilikle kötülük arasında bir ayırım yoktur, bu yüzden Tanrı iyidir demenin bir anlamı kalmamaktadır.⁵ Robin Le Poidevin, *Ateizm* isimli kitabında Russel'in bu ifadelerini meta-etik bağlamda şöyle formüle eder: 1-Eğer teizm doğruysa, "Tanrı iyidir" ahlaki olarak anlamlıdır. 2-Eğer teizm doğruysa, Tanrı etikte açıklayıcı bir rol oynar. 3-Eğer "Tanrı iyidir" ahlak olarak anlamlıysa, ahlaki iyilik Tanrı'dan bağımsız olmalıdır.⁶ Ateizme göre ahlaki iyi ve kötü değerleri uzlaşya bağlıdır. Le Poidevin, ateizmin öznelci ahlak anlayışını şöyle gerekçelendirir: "Ahlakî özellikler bizim kendi onaylama ya da yadırgama hislerimizin bir yansımasıdır. Bu duygular kısmen doğuştan gelebilir, ama kuşkusuz çoğu toplumsal olarak koşullanmıştır. Bir an için bunu bir kenara bırakırsak, ahlaki özelliklerin doğal özelliklerin ardından gelme nedeni, belli doğal özellikler taşıyan eylemlerin (örneğin, bile bile insan canı almak) genel olarak bizde yadırgama, acıma vb. duygular uyandırmaları ve böylelikle o eylemi kınamaya sevk etmeleridir. ... Bunu bir kere kabul ettiğimizde, ahlaki bilgiye ilişkin hiçbir sorunun olmadığını görürüz. Belli doğal özellikler taşıyan eylemlerin sırf bizde belli duygular uyandırdıkları için yanlış olduklarını 'biliriz'.⁷ Ateizm için bir eylemi iyi kabul etmemizi haklı kılacak şey Tanrı'nın onu 'iyi' olarak nitelendirmesinden çok o eylemde bulunan bir nitelikten dolayı olmalıdır. Bu nitelik her yerde ve her zaman geçerli olmayabilir. Ama eğer o an o eylemde benim için veya toplum için iyi bir nitelik varsa o iyidir.

Le Poidevin'in ahlaki iyiye uyma gerekliliği hakkındaki izahı da tipik bir ateist gibidir. Poedvin'e ateizm için bir iyi davranışı neden yapmalıyım sorusuna teistler çünkü Tanrı öyle istiyor yanıtını verir. Peki neden Tanrının isteğine uymalıyım? Çünkü sonsuz bir otoriteye boyun eğmeliyim. Peki neden sonsuz bir otoriteye boyun eğmeliyim ... bu böyle sürer. "etmeliyim: çünkü ...meliyim, vb." Oysa "eğer ben bir şeyi, eylemin kendi özellikleri yüzünden değil de, sadece başkası istediği için yapıyorsam, ahlaki olarak davranmış olmam... Tanrı'nın emirlerine uygun eylemde bulunmam eylemimi neden ahlaki kılsın ki?"⁸

⁵ Bertrand Russel, *Neden Hıristiyan Değilim?*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, s. 7.

⁶ Robin Le Poidevin, *Ateizm*, (Çev. Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s. 124.

⁷ Robin Le Poidevin, s. 131.

⁸ Robin Le Poidevin, s. 135.

Ateist için ahlaki ideal özerklik ve özyönetimdir. “Gerçek anlamda ahlaki fail başka güçlerin aleti olmak yerine kendi efendisi olmayı isteyen; sözde otorite olan bazılarının tebliğlerine güvenmek yerine belli tür eylemlerin haklılığına kendi başına karar veren faildir. Ancak eğer özerkliğe değer veriyorsak, Tanrı’yı ahlaktan uzak tutarız... Korkuya dayalı bir ahlaka ahlak denemez.”⁹ Buna benzer bir tutumu bir agnostikten de duyabiliyoruz. Murtaza Korlaelçi’nin dediği gibi “ateizm, Hıristiyan bmatı dünyasında olduğu için, bu problemle uğraşanlar da, daha çok batıl ıHıristiyan düşünürler olmuştur.”¹⁰ Kendisini bir agnostik olarak nitelendiren Mete Tunçay kendisiyle yapılan bir söyleşide benzer bir akıl yürütmeyi gündeme getirmiştir. Mete Tunçay, kendisine yöneltilen “Sizin inanmama sebebiniz nedir?” şeklindeki soruya “(b)ir havuç ve sopa söz konusu. Erdemli yaşarsak, bunun ödülünü alacağız. Kötülük yaparsak, onun da cezasını göreceğiz. Bu durumda ahlâklı olmak, ne kadar yüce bir şey, bilmiyorum. Bana böyle bir ümit ve korku olmaksızın, erdemli olmak çok daha cesur görünüyor.” şeklinde cevap vermektedir.¹¹

Ateistik yaklaşımın temel paradigması mutlak olarak ‘iyi’ diye nitelendireceğimiz davranışa inanmak yerine iyinin öznelliğine inanmaktır. Buna göre iyi toplumsal uzlaşa veya bireysel tercihten başka bir şey değildir. Bu demektir ki ateizmin ahlak anlayışı yukarıda izah edilen ikinci muhtemel yanıt olan (b)’nin yani ‘varlıklardaki iyi ve kötü değerlerinin ilintisel olduğu’ düşüncesiyle karşı karşıya gelmiş oluruz. (b) yanıtına göre varlıklar ile değer arasında bir öz birliği değil nitelik ilişkisi vardır. Yani varlıklar veya olaylar T1 zamanında iyiyken, T2 zamanında kötü kabul edilebilir. Bu değer koyucuya bağlı bir durumdur. Bu anlayış bizi seküler öznelci ahlak anlayışına götürür. Böylece ateizm, ahlakın temeline Tanrı’yı değil de insanı koyarak ahlaki ontolojik anlamda bir seküler zemine oturtmuş oluyor. Buna göre insan ahlakını kendisi ikame eder. Ahlaklı olmak için Tanrı’ya ihtiyaç yoktur. Ateizm için nesnel ahlakın imkânı zor gibi görünüyor. Çünkü insanı temele alarak yapılan bir ahlaki temellenirme taraftardır ateizm. Gerçi Michael Martin, “Atheism, Morality and Meaning” isimli kitabında ateizmin nesnel bir ahlak anlayışına sahip olabileceğini söylemektedir ve “ateistlerin bir

⁹ Robin Le Poidevin, s. 136.

¹⁰ Murtaza Korlaeçi, Robert Coffy’nin *Ateistlerin Tanrısı* isimli kitabının çevirisine yazdığı önsöz, Ankara Üniversitesi Ulahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 2003, s. 1. Ateizmin problemleri bağlamında ayrıca Murtaza Korlaelçi’nin Roger Verneaux’dan çevirdiği ve aynı yayınevinden çıkan *Çağdaş Ateizm Üzerine Dersler* isimli kitaba bakılabilir.

¹¹ 18 Nisan 2004 tarihli Zaman gazetesinde yer alan röportaj.

nesnel ahlak anlayışını takip etmek için bir neden ve bir motivasyonlarının olmadığına dair bütün eleştirilerin başarısız olduğunu”¹² ileri sürer. Martin, ateizmin nesnel ahlak anlayışına sahip olmasının *empati* ile mümkün olabileceğini ileri sürer. Tanrı inancı olmadan nesnel ahlak temellendirmesi ile tanrı inancı olduğu halde kişinin nesnel ahlak temellendirmesini rasyonel tarzta yapmaya çalışması arasında şekil itibarıyla bir farklılık yoktur. Birincisi Tanrı inancı olmadan nesnel ahlak temellendirmesini rasyonel zeminde yapmaya çalışırken ikincisi Tanrı inancı olmasına rağmen Tanrı ile temellendirmek yerine nesnel temellendirme yapmaya çalışmaktadır. Örneğin İslam tarihinde akılcı tutumuyla bilinen *mutezile* ekolünün Tanrı bize ‘*husun*’ (iyi) ve ‘*kubuh*’ün (kötü) ne olduğunu bildirmese bile aklın görevi onu bilmektir derken aslında farklı bir tutum içinde olduğu söylenemez. Yalnız Mutezile hem ahlak hem de akıl Tanrı tarafından yaratıldığı için ahlakın akıl tarafından anlaşılmasını ontolojik bir zorunlu uyum olduğunu söylemekle ahlakı teolojik olarak temellendirdiğini söylemek mümkündür. Oysa ateist aynı nesnel ahlak kurallarına bir seküler temellendirme yapmaktadır çünkü Tanrı’dan bağımsız bir temellendirme ateizminki.

O zaman teistler ile ateistler arasındaki ahlaki temellendirme nesnel olup olmamasından çok ahlaki iyi ve kötü’nün meşruiyeti sorunudur. Yani nesnel de olsa öznel de olsa iyi davranış, iyi niteliğini hangi kaynaktan alıyor? Ateizmin iyi ve kötü temellendirmesini öznel ve nesnel olmaktan çok otoritesi ve meşruiyeti bakımından ele aldığını görmekteyiz. Yukarıda aktarıldığı gibi ahlaki iyi saptanırken de o ‘*ahlaki iyi*’ye uyulurken de ödül verecek olan Tanrı yerine kendi kişisel kararını koymanın önemsendiğini görmekteyiz. Le Poidevin’in dediği gibi “başka güçlerin aleti olmak yerine kendi efendisi olmayı isteyen”¹³ ve ‘sözde otorite’lere karşı çıkıp ‘kendi başına karar veren fail’ konumunda olmalıdır insan. Acaba gerçekten durum Le Poidevin’in dediği gibi midir? Öyle olsaydı ateistlerin birbirinden farklı ‘bağımsız iyi’ davranış kalıpları geliştirmiş olmaları gerekmez miydi? Ama görüyoruz ki ateistler de teistlerin ‘iyi’ dediklerine ‘iyi’, ‘kötü’ dediklerine ‘kötü’ demektedirler genel olarak. Dünyanın her yerinde fiili durum aşağı yukarı aynı şeyleri iyi veya kötü kabul etme şeklindedir. Bunun içindir ki ulusal hukukları bağlayıcı aynı zamanda birer ahlak metni olan ‘İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi’ gibi ortak hukuk metinleri ortaya çıkmaktadır ve bu metinlerin içerdiği ahlaki zemin genel hatlarıyla hem ateist hem de dini yaklaşımların kabul ettiği bir zemindir.

¹² Michael Martin, *Atheism, Morality and Meaning*, New York 2002, Prometheus Books, s. 45.

¹³ Robin Le Poidevin, s. 136.

Veya dünyanın bir yerinde doğal felaket olduğu zaman teistler de ateistler de oraya yardım etmek gerektiğini söyleyebilmektedirler. Dünyanın her yerinde çalıştırılan işçinin emeğinin sömürülmesi kötü bir ahlaki davranış olarak kabul edilir. *Ahlaki iyi* sayılan davranış kalıplarının neredeyse bütün dünyada ve tarih boyunca aynı olması pratik anlamda bir evrensel ahlak yasasının varlığının kanıtıdır. Ancak bu demek değildir ki ateistler nesnel bir ahlak yasasına inanır. Bu sadece reel durumdur. Reel durumda ateistlerle teistlerin iyi ve kötü kavramları örtüşmektedir büyük oranda.

Burada şunu belirtmeden geçmek doğru olmaz. Ahlak kurallarının toplumdan topluma değiştiğine ilişkin anlayışı besleyen yanlış algılamalardan biri ahlaki davranış ile günah, gelenek ve örfi davranışların karıştırılmasıdır. Mesela yaşça büyük insanların yanında ayak ayak üstüne atmanın bir toplumda normal, bir diğer toplumda yanlış kabul edilmesi bir alışkanlık ve örf sorunudur. Ahlak sorunu değildir. Benzer şekilde evli olmayan karşı cinslerin flört etmesi kimi toplumlarda veya bireyde günah kabul edilirken kiminde normal karşılanması bir dini yaklaşım tarzıdır. Örfi veya dini olarak onaylanan davranışların ahlak ile ilişkisi ayrı bir araştırmanın konusudur. Ancak görebildiğimiz kadarıyla ahlaki iyi olarak kabul edilen davranışlar her toplumda benzer bir oranda kabul görmektedir. Mesela yardımsever olmak, dürüst olmak, adil olmak, vefalı olmak vb. Bütün bunlar dünyanın her yerinde en azından teorik olarak iyi kabul edilen davranışlardır. Tabi ki şunu da unutmamak gerekir. Bir dindar için ahlak ile din birbirinden ayrılmaz iki öğedir. Bu anlamda '*ahlaki iyi*' din ile temellendirildiği için *iyi* ve *kötü* davranışlarla *sevap* ve *günah* diye kabul edilen davranışlar arasında bir örtüşmenin olması beklenen hatta kaçınılmaz bir durum olur.

Bu konudaki yanlış anlaşılmalardan biri de teistler veya ateistler arasında yer alan ahlak dışı davranışın yaygınlaştığı zamanlardan veya yerlerden yola çıkarak teizmin veya ateizmin kötülüğün veya kötü ahlakın temeli olduğunu söylemektir. Burada olması gereken durum ile olan durum karıştırılmaktadır. Bu karıştırmaya en güzel örneği Sabah gazetesinin 29 Aralık 2007 tarihli sayısında Emre Aköz'ün yazısında görmekteyiz. Aköz, "İyi Ahlak' İçin Din Şart mıdır?" başlıklı yazısını şöyle bitirir: "Benim gördüğüm şu: Fanatikler; dünyanın en iyi, en güzel, en yararlı fikir ve inançlarını dahi silaha dönüştürebiliyor."¹⁴ Unutmamak gerekir ki din güzel davranışları emreder. Bu, dinin olması gereken durumudur. Olan durum da deği-

¹⁴ Emre Aköz, 29 Aralık 2007 tarihli Sabah gazetesi.

şebiliyor. Olan durumdan yola çıkarak olması gereken teorik durumu tartışmak hiçbir şekilde makul görülemez. Doğru olan, olması gerekenden yola çıkarak olanı sorgulamaktır.

Bütün bu yanlış anlaşılmalara rağmen toplumların ahlaki durumlarına bakılınca denebilir ki ahlaki iyi'nin ne olduğu tartışması fiili olarak anlamlı bir tartışma değildir. Çünkü herkesin anlaştığı, yaklaşık bir ahlaki iyiler listesi zaten vardır. İnsanlar bununla birbirlerini iyiliğe çağırmakta (*emr bil maruf*) ve birbirlerini yargılamaktadırlar. Örneğin savaş durumunda çocuk, yaşlı ve kadınların öldürülmesi çok az insan tarafından normal karşılanır. Öyle görünüyor ki ahlaki iyi ve kötü eylemlerin nesnel mi yoksa öznel mi oldukları sorusu sadece ateistler için değil aynı zamanda -yukarıda izah edildiği gibi- teistlerin de sorunudur. Çünkü, Tanrı değer koyucu (*şâri'*) olarak kabul edilse dahi, Tanrı bildirmedığı zamanlarda bu değerlerin salt akılla bilinip bilinemeyeceği tartışması teistler için de sorun olarak tartışılmıştır. Nitekim İslam düşünce tarihindeki *husun* ve *kubuh* meselesinin *mutezile* ve *ehl-i sünnet* arasında bu bağlamda tartışıldığını görmekteyiz.

Öyle görünüyor ki ateistler ve teistler arasındaki esas ayrım en başta sorduğumuz "iyi ve kötü yargılarına ben neden uymalıyım?" sorusuna verilen yanıt konusunda olacaktır. Bu konuda ateizmin yaklaşımının "havuç ve sopa" bağlamından öteye gitmediği görülür. Hem Le Poidevin hem de Tunçay ikisi de ahlaki iyiye ben istediğim için uymalıyım şeklinde bir yaklaşıma sahiptirler. Eğer Tanrı'dan korktuğum veya onu sevdiğim için ahlaki iyiyi yapıyorsam bu etik bir davranış olamaz onlara göre¹⁵ Ateistlerin ahlaki iyi ve kötü konusunda *olgu (is)* durumundan çok *değer (ought)* durumuna cevap vermeleri daha zor gibi görünmektedir.¹⁶ 'Hangi şeyler iyi veya kötüdür'den çok; 'iyi ve kötü kabul edilen şu eylemleri neden yapmalıyım?' sorusunun yanıtını aramak daha çok zorluklar içeren bir etik sorunu olarak görülmektedir. Teistler, 'Tanrı istediği için yapmalıyım' derken ateistler relatif düşünüp 'ben istediğim için' veya 'toplumsal nedenlerle yapmalıyım' demek durumundadırlar. Acaba ateistler kişiyi veya "ben"i değer koyucu olarak tanımlarken onu bir anlamda tanrılaştırmış oluyorlar mı? Eğer "ben" veya "toplumsal benlik" ahlaki iyinin kriteri yapılırsa bu bir anlamda 'toplum'a veya 'ben'e kutsallık atfetmektir. Toplum menfaati veya kişisel tatmin için ahlaki olmak anlamına gelir bu durum. Ancak bu durumda toplumsal yararın ve kişisel tatminin bir evren-

¹⁵ Robin Le Poidevin, s. 136. ve 18 Nisan 2004 tarihli Zaman gazetesinde yer alan röportaj.

¹⁶ Olgu-değer ilişkisi üzerine bir tartışma için bak. Recep Kılıç, *Çağdaş İngiliz Ahlak Felsefesinde Olgu-Değer Problemi*, Felsefe Dünyası dergisi Sayı 23, 1997, s. 57-98.

sel kriter olarak sunulup sunulamayacağı kuşkuludur. Eğer evrensel bir kriter olarak öne sürülemez ise o zaman söz konusu *iyi* davranışı yapmalıdır diye bir başkası etik davranmaya özendirilemez. Eğer özendirilmeye değer bir *iyi* davranış olarak görülüyorsa o zaman bu davranışın yapmaya değer bulunması da gerekemeyebilir.

Bu aşamada sorulması gereken soru şudur: ateistler 'ben'in veya 'toplumsal ben'in mutluluğunu evrensel bir kriter olarak sunabilirler mi? Bu soruya hayır dendiğinde, bir önceki paragrafta kısaca ifade edildiği gibi, evrensel kriteri ve dayanağı olmayan bir 'iyi' davranışın yaygınlaşmasını isteyemezsiniz. Başkasına tavsiye edemezsiniz. Çünkü eğer *ahlaki iyi* uzlaşmaya dayalı (conventional) ise o zaman William Lane Craig'in dediği gibi "bu grup ahlakına uymamayı seçen biri moda uygun davranmamaktan başka bir şey yapmamış,"¹⁷ demektir. Bu soruya olumlu yanıt verildiğinde ise başka problemler ortaya çıkacaktır. 'Ben'in mutluluğu evrensel kriter olarak kabul edilirse kişisel veya toplumsal 'ben' bilindiği gibi bazen çok uçuk şeylerle de mutlu olabilir. Örneğin her yerde nefretle anılan cinsel istismar yapan milyonlarca insanı mutlu edebilir. Veya rüşvetle iş yapma rüşveti alan açısından mutluluk nedeni olabilir. Ve bu sayı azımsanmayacak kadar da çoktur. Bunların ahlaki iyinin kriteri olamayacağı açıktır. Belki denilebilir ki bir olayın sadece yapan kişiye mutluluk vermesi ölçü olmaz empati yaparak aynı şeyin sana yapılmasında mutlu oluyorsan o zaman evrensel bir kriterdir denilebilir. Empati ile karşıdakini mutlu veya mutsuz eden eylemi bilmek ne kadar mümkündür. Hem bizi mutlu eden her şey bütün insanları mutlu edecek mi acaba, bunu nereden bilebiliiriz? Empati herkes için geçerli olan bir mutlak iyiye ulaştırmakta yetersiz gibi görünüyor. Öyle anlaşıyor ki insanların mutluluklarını kriter edinmek aslında bir tür relativizme saplanmaktır kaçınılmaz olarak. Relativist ahlak anlayışını savunmak bir ahlakı savunmak demek değildir. Ahlak alanında kaosu savunmaktan başka bir şey değildir.

¹⁷ William Lane Craig, "The Indispensability of Theological Meta-ethical Foundations for Morality," <http://www.leaderu.com/offices/billcraig/docs/meta-eth.html> (01.10.2009)

KAYNAKLAR:

1. Sait Yazıcıoğlu, *Kelam Ders Notları*, Ankara 1996.
2. Recep Kılıç, *Çağdaş İngiliz Ahlak Felsefesinde Olgu-Değer Problemi*, Felsefe Dünyası dergisi Sayı 23, 1997.
3. Recep Kılıç, *Ahlakın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992.
4. İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelam*, Umran Yayınları, Ankara 1981.
5. Bertrand Russel, *Neden Hıristiyan Değilim?*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
6. Robin Le Poidevin, *Ateizm*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000.
7. Mete Tunçay, 18 Nisan 2004 tarihli Zaman gazetesinde yer alan röportaj.
8. Michael Martin, *Atheism, Morality and Meaning*, 2002, Prometheus Boks
9. Emre Aköz, 29 Aralık 2007 tarihli Sabah gazetesi.
10. Hüsameddin Erdem, *Problamatik Olarak Din-Felsefe Münasebeti*, Konya 1999.
11. Murtaza Korlaelçi, Robert Coffy'nin *Ateistlerin Tanrısı* isimli kitabının çevirisine yazdığı önsöz, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 2003.

On Possibility of an Atheist Ethic

Citation/©- Çevik, M. (2008). On possibility of an atheist ethic. *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity* 8 (1), 97-108.

Abstract- *In this paper it will be discussed if it is possible any kind of ethics for atheism or not. Then the importance of 'good' concept of in ethics. After that it will be discussed the objective and subjective ethics in frame of the atheism. And finally it will be analysed why the subjective ethics is a necessity for atheism and what kind problem may rise from that necessity.*

Key Words- Ethics, objective ethics, subjective ethics, atheism.